

КРИТЕРІЙ КОНТРОЛЮ ЯК ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОГО ЗАКОНУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

CONTROL CRITERION IN DETERMINING THE NATIONALITY OF A LEGAL ENTITY

Малига В.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри міжнародного права

Львівський національний університет імені Івана Франка

Лелюх О.Д., студент III курсу
факультету міжнародних відносин

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена розгляду проблемних питань визначення національної належності (особистого закону, національності) юридичних осіб у доктрині та практиці міжнародного приватного права. Серед чотирьох підходів до визначення особистого закону юридичної особи – теорії інкорпорації, теорії осілості, теорії центру експлуатації та теорії контролю – саме останній може бути ефективним за сучасних економічних умов та поширення діяльності транснаціональних корпорацій.

У статті наведено огляд сучасної доктрини міжнародного приватного права й представлено різні точки зору стосовно переваг та недоліків критерію контролю. Розглянуто механізми визначення особистого закону юридичної особи за критерієм контролю та їх ефективність. Особливу увагу приділено застосуванню критерію контролю у міжнародному інвестиційному праві, що є надважливим у сфері правового регулювання міжнародних фінансових та інвестиційних відносин. Проаналізовано арбітражну практику Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів на предмет ефективності застосування критерію контролю. Виконано порівняльно-правове дослідження регулювання питання визначення особистого закону юридичних осіб у багатосторонніх та двосторонніх міжнародних договорах за участю України, зокрема міжнародних договорів про взаємне сприяння та захист інвестицій.

У статті систематизовано випадки застосування критерію контролю в українському законодавстві, наведено характеристику законодавчих положень стосовно критерію контролю у податковому законодавстві України (запровадження у Податковому кодексі України інституту «контрольована іноземна компанія»), а також у Законі України «Про санкції» від 14.08.2014 № 1644-VII та Законі України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» від 03.03.2022 № 2116-IX.

Ключові слова: *lex societatis*, особистий закон юридичної особи, транснаціональна корпорація, критерій контролю, міжнародне інвестиційне право.

The article deals with the problematic issues of determining the nationality of legal entities in the doctrine and practice of private international law. Among the four approaches to determining the nationality of a legal entity – the theory of incorporation, the theory of residence, the theory of the center of operation and the theory of control – it is the latter which may be effective under current economic conditions and the expansion of multinational corporations.

The article provides an overview of the modern private international law doctrine and presents different points of view regarding the advantages and disadvantages of the control criterion. The mechanisms for determining the nationality of a legal entity based on the control criterion and their effectiveness are considered. Particular attention is paid to the application of the control criterion in international investment law, which is extremely important in the field of legal regulation of international financial and investment relations. The arbitration practice of the International Center for Settlement of Investment Disputes is analyzed in terms of the effectiveness of the control criterion. A comparative legal study of the legal regulation of the issue of determining the nationality of legal entities in multilateral and bilateral international treaties with the participation of Ukraine and international treaties on mutual promotion and protection of investments in particular is carried out.

The article systematizes the cases of application of the control criterion in Ukrainian legislation and characterizes the legislative provisions regarding the control criterion in the tax legislation of Ukraine (introduction of the institute of «controlled foreign company» in the Tax Code of Ukraine), as well as in the Law of Ukraine «On Sanctions» dated 14.08.2014 No. 1644-VII and the Law of Ukraine «On the Basic Principles of Compulsory Seizure of Property Rights of the Russian Federation and its Residents in Ukraine» dated 03.03.2022 № 2116-IX.

Key words: *lex societatis*, nationality of a legal entity, multinational corporation, control criterion, international investment law.

Постановка проблеми. Сучасний глобалізований світ неможливо уявити без діяльності юридичних осіб, тобто тих, майно яких відділено від майна його засновників. Microsoft, Apple, Ford Motor Company – лише декілька з тих юридичних осіб, які називають транснаціональними компаніями (далі – ТНК) та які створюють величезний вплив на світову економіку. Проте питання визначення особистого закону юридичних осіб, що входять до складу ТНК, залишаються невирішеними в науці міжнародного приватного права. Відомі підходи до визначення національності юридичної особи видаються неефективними стосовно суб'єктів господарювання, що здійснюють свою діяльність в різних державах по всьому світу. В цьому контексті найбільше привертає увагу критерій контролю, який покликаний визначити право держави, з якою юридична особа реально пов'язана. Взагалі поняття «особистий закон» юридичної особи є одним з найскладніших в міжнародному приватному праві, оскільки саме ця колізія прив'язка містить в собі приховані внутрішні колізії і має принципово різне трактування в різних державах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання визначення особистого закону юридичної особи за допомогою критерію контролю досліджувалися у наукових роботах таких іноземних вчених як Doralt P., Schreuer C. H., Dolzer R., Astorga R. L., Geronimo R. S. Q., Muchlinski P. T., Fillers A., а також українських науковців: Чубарева В. Л., Чорнолуцького Р. В., Погорельської Н. В., Овечкіної О. С. та ін. Проте на сьогодні наука міжнародного приватного права не сформувала єдиного підходу щодо його вирішення.

Мета статті – визначити ефективність застосування критерію контролю для виявлення особистого закону юридичної особи крізь призму його переваг і недоліків та практики його застосування.

Виклад основного матеріалу. Особистий закон юридичної особи (*lex societatis*) – поняття колізійного права, визначення якого в нормативно-правових актах різних держав світу та міжнародних договорах суттєво відрізняється. Це можна пояснити, перш за все, відсутністю однозначного підходу та наявністю кількох критеріїв щодо встановлення національності юридичної особи. Такими

основними принципами (критеріями, теоріями, підходами) визначення особистого закону юридичної особи в науці (доктрині) міжнародного приватного права є: 1) теорія інкорпорації, 2) теорія осілості, 3) теорія центру експлуатації та 4) теорія контролю.

На думку Чернолуцького Р. В., поняття «особистий закон» та «державна приналежність юридичної особи» не є тотожними [1, с. 17]. Згідно з цим підходом, поняття «особистий закон юридичної особи» стосується питань приватноправового характеру та колізійних прив'язок. Натомість публічно-правове поняття «національність» характеризує правовий зв'язок юридичної особи із певною державою [2, с. 73]. Проте, враховуючи те, що критерій контролю знаходиться на перетині публічного та приватного права, ми будемо вживати ці поняття як взаємозамінні.

Серед чотирьох підходів до визначення особистого закону юридичної особи особливо вирізняється критерій контролю, який на думку багатьох вчених, є найефективнішим та відповідає викликам сучасної світової економіки. Потрібно наголосити, що даний підхід виник ще під час Першої світової війни (а саме, у 1916 році судова практика вперше звернулася до такого критерію) через необхідність виявлення «ворожих іноземців». Відповідно на початковому етапі він сприймався виключно як спосіб ідентифікації суб'єктів господарювання, через які ворожі держави могли здійснювати протиправне втручання у внутрішні справи держави перебування та становити загрозу її безпеці. Проте згодом, з інтенсифікацією процесів глобалізації, поряд з публічно-правовою площиною, критерій контролю почали розглядати і у приватноправовій. Таким чином, під «контролем» слід розуміти керованість юридичної особи як іноземною (-ими) державою (-ами), так і приватними особами – суб'єктами іноземних держав. В цьому плані критерій контролю має багато спільного з колізійною прив'язкою *lex causae*, адже визначення того, ким контролюється юридична особа, є по суті пошуком права, яке має найтісніший зв'язок з даними правовідносинами.

У міжнародному інвестиційному праві визначення особистого закону (національності) юридичних осіб має вирішальне значення для встановлення юрисдикції та застосовності механізмів правового захисту за міжнародними договорами. Адже саме іноземні інвестори часто є контролюючими особами суб'єктів господарської діяльності. Переважно використовуються два основні критерії: критерій інкорпорації та критерій контролю. Критерій інкорпорації відсилає до місця реєстрації або зареєстрованого офісу організації, тоді як критерій контролю враховує національність фізичних чи юридичних осіб, які здійснюють контроль над юридичною особою (її статутним фондом). Долцер Р. і Шроєр Кр. зазначають, що в деяких міжнародних договорах використовується комбінація критеріїв інкорпорації та контролю, тобто вимагається реєстрація в договірній державі та контроль з боку резидентів цієї держави. Цей подвійний підхід має на меті збалансувати формальну ясність критерію інкорпорації та суттєву оцінку, яку забезпечує критерій контролю [3, с. 376]. До переваг критерію контролю належить те, що він: 1) запобігає зловживанню договірним захистом з боку суб'єктів, які не мають суттєвих зв'язків з договірною державою; 2) відображає економічні реалії власності та контролю, забезпечуючи точність у правозастосуванні.

До реальних недоліків критерію контролю відносять наступне: 1) процес визначення «контрольованості» може бути складним, особливо для багатонаціональних підприємств з багаторівневою структурою власності; 2) він вимагає від арбітражних судів вийти за межі формального місця реєстрації та проаналізувати акціонерні угоди, ланцюжки власності та управлінські структури; 3) він створює невизначеність і потенціал для тривалих суперечок щодо юрисдикції і застосовного права [3, с. 377].

Проф. Пітер Мухлінські пропонує комплексний аналіз правового регулювання транснаціональної діяльності підприємств, включаючи аспекти, пов'язані з їх національністю [4]. Мухлінські П. підкреслює, що багатонаціональні підприємства, як він їх називає, часто мають заплутані корпоративні структури, що ускладнює визначення національності [4, с. 645]. Багатонаціональні підприємства (тобто ТНК) можуть стратегічно організувати дочірні компанії в різних правових системах, що ускладнює застосування критеріїв інкорпорації та контролю. Вибір між критеріями інкорпорації та контролю має значні регуляторні наслідки. Критерій інкорпорації пропонує юридичну визначеність, але може бути сприйнятливим до маніпуляцій, тоді як критерій контролю забезпечує більш суттєвий зв'язок, але може призвести до правової невизначеності через складність визначення контролю [4, с. 647]. Зараз спостерігається тенденція розвитку практики укладення договорів щодо включення положень, які поєднують обидва критерії або вводять додаткові вимоги для більш точного відображення економічних реалій. Критерій інкорпорації забезпечує чіткість і простоту застосування, але не завжди відображає справжню національну приналежність суб'єкта господарювання. Критерій контролю вирішує цю проблему шляхом аналізу фактичного права власності та повноважень щодо прийняття рішень, але створює складнощі в оцінці. Комбінований підхід, що враховує як інкорпорацію, так і контроль, дедалі частіше визнається як засіб збалансування правової визначеності з матеріальною справедливістю, забезпечуючи надання достовірного захисту інвесторам, які мають реальні зв'язки з договірними державами [4, с. 648].

Розглядаючи застосування критерію контролю в міжнародних договорах у сфері інвестиційних відносин, важливо згадати багатосторонній договір, що є ключовим у цій сфері. Отож, критерій контролю використовується у п. 2 ст. 25 Вашингтонської конвенції 1965 р. про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами [5] (далі – Вашингтонська конвенція). Рікардо Л. Асторга стверджує, що застосування критерію контролю у арбітражній практиці Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів (далі – МЦУІС) є досить поширеним явищем і він є важливим у сфері міжнародних інвестиційних правовідносин [6, с. 445]. Зокрема такі справи у МЦУІС як *Banro American Resources, Inc. v. Democratic Republic of the Congo* (2000), *Autopista Concesionada de Venezuela, C.A. v. Venezuela* (2001) та *Champion Trading Company and Ameritrade International, Inc. v. Egypt* (2003) свідчать про розширене тлумачення критерію контролю і підтверджують думку про те, що іноземний контроль над місцевою юридичною особою дозволяє розглядати її як іноземну відповідно до Вашингтонської конвенції за умови наявності чітких доказів такого контролю [6, с. 447]. Цей критерій є важливим для компаній, які в іншому випадку могли б вважатися вітчизняними через місцеву реєстрацію. Проте у рішенні *Tokios Tokelés v. Ukraine* (2004) спостерігається кардинально інший підхід. *Tokios Tokelés* – компанія, зареєстрована в Литві, але переважно контролювана громадянами України – подала позов проти України [6, с. 459]. Україна стверджувала, що *Tokios Tokelés* не має права на арбітраж МЦУІС, оскільки вона контролюється українськими громадянами, незважаючи на її іноземну реєстрацію. Арбітражний суд надав перевагу місцю реєстрації компанії (теорії інкорпорації) над фактичним контролем з боку іноземних громадян. Рішення у цій справі підкреслює пріоритет колізійної прив'язки державної реєстрації юридичної особи, що потенційно обмежує сферу застосування критерію контролю [6, с. 460]. Як зазначає професор Крістоф Шроєр, стаття 25(2)(b) Конвенції МЦУІС дозволяє сторонам домовитися про те, що юридична особа, яка контролюється іноземними громадянами, може

розглядатися як така, що має особистим законом право держави контролюючої сторони, і це відображає «критерій контролю», підкреслюючи превалювання змісту над формою у визначенні національності [7, с. 248]. Він наголошує на «об'єктивній вимозі іноземного контролю», коли арбітражні суди розглядають реальність контролю (наприклад, володіння акціями, участь в управлінні). Однак МЦУІС також дозволяє визначати національність за домовленістю сторін за умови дотримання юрисдикційних обмежень. Аналізуючи судову практику, Кр. Шроєр зазначає, що арбітражні суди все більше зосереджуються на опосередкованому або кінцевому контролі, що виходить за межі права власності і поширюється на фактичний контроль [7, с. 249]. Шроєр Кр. підкреслює, що звернення до критерію контролю забезпечує гнучкість у вирішенні юрисдикційних проблем, але застерігає від надмірного розширення юрисдикції за допомогою угод, не підкріплених фактичним контролем. Він підтверджує важливість критерію контролю в арбітражі МЦУІС, враховуючи балансування між формальними угодами про національну належність та доказами суттєвого контролю [7, с. 249]. Такий критерій дозволяє визначити суб'єктів, що здійснюють фактичне управління юридичною особою.

Надзвичайно новаторський та прогресивний підхід до визначення особистого закону юридичної особи за допомогою теорії контролю запропонував Рассел Стенлі К. Джеронімо [8]. Він поставив під сумнів тезу про те, що більшість прав голосу прирівнюється до ефективного контролю при визначенні особистого закону юридичної особи. Завдяки математичним розрахункам він демонструє, що міноритарні акціонери можуть мати непропорційно велику кількість голосів порівняно з розміром їхнього пакета акцій [8]. Джеронімо Р. С. К. представляє метод розрахунку «ефективного контролю», використовуючи теорію ігор, зокрема, за допомогою індексів права голосу. Цей підхід оцінює фактичний вплив акціонера на процеси прийняття рішень, враховуючи фактори, що виходять за межі простої ваги голосу. Він ілюструє сценарії, коли іноземні міноритарні акціонери, незважаючи на те, що начебто дотримуються обмежень щодо іноземного капіталу, володіють реальною кількістю голосів, що перевищує допустимі пороги [8]. Джеронімо Р. С. К. робить висновок, що чинна законодавча база, яка значною мірою покладається на вагу голосів для визначення корпоративної національності, може бути неефективною. Він наголошує на необхідності врахування як контролю де-юре (юридичного), так і контролю де-факто (фактичного). Одночасно він виступає за включення методології теорії ігор для більш точної оцінки фактичного контролю, гарантуючи, що нормативно-правові акти ефективно враховують реалії корпоративного управління та структур власності [8].

Деякі вчені наполягають на застосуванні критерію національної приналежності капіталу юридичної особи. Чубарев В. Л. зазначає, що такий критерій, з однієї сторони, є одним з випадків, що їх розглядає теорія контролю, а з іншої, визначення національної приналежності капіталу акціонерних товариств – юридичних осіб, що здійснюють свою діяльність на міжнародних ринках – становить окрему досить складну проблему [9, с. 107].

При цьому слід визнати, що застосування критерію контролю піддається певній критиці. Зокрема, П. Доральє вважав, що критерій контролю не підлягає застосуванню для визначення особистого закону юридичної особи, оскільки в такому разі до уваги бралась би не правосуб'єктність юридичної особи як такої, а тільки правосуб'єктність фізичних осіб за цим «фасадом». На його думку, колізійна прив'язка повинна бути сфокусована на правовій єдності, а не на особах, що контролюють юридичну особу, адже саме правова єдність є сталою, на відміну від контролю, який можна змінити будь-коли

[10, с. 181]. Філлерс стверджує, що підходи, які ґрунтуються на принципах визначення походження капіталу, тобто встановлення джерела контролю над юридичною особою, створюють непотрібну правову невизначеність, підриваючи простоту та передбачуваність, які покликані забезпечувати міжнародні угоди. На його думку, критерій інкорпорації є найбільш ефективним та практичним для визначення особистого закону юридичних осіб [11, с. 58].

Погорецька Н. В. вважає, що непридатність застосування критерію контролю до товариств зі змішаним складом засновників є його очевидним недоліком [12, с. 102]. При цьому критерій контролю як субсидіарна колізійна прив'язка закріплений у праві таких іноземних держав як Франція, Швеція, Великобританія та США.

У двосторонніх міжнародних договорах України досить рідко зустрічаються випадки використання критерію контролю. Даний критерій закріплений зокрема у п. «с» ч. 2 ст. 1 Угоди між Урядом України та Урядом Королівства Марокко про заохочення та взаємний захист інвестицій від 24.12.2001 р. [13], а також в аналогічних угодах з Нідерландами (п. «б» ст. 1) [14]; Францією (п. 3 ст. 1) [15]; Ізраїлем (п. «д» ч. 1 ст. 1) [16] та Швецією (п. 3 ст. 1) [17].

В українському законодавстві розрізняють поняття «підприємство з іноземними інвестиціями» та «іноземне підприємство». Згідно з ч. 1. ст. 116 Господарського кодексу України (далі – ГК), для визнання підприємства підприємством з іноземними інвестиціями необхідно дві умови: 1) його створення відповідно до вимог законодавства України та 2) розмір іноземної інвестиції в статутному капіталі такого підприємства повинен становити не менш ніж 10% [18]. Натомість, згідно з ч. 1. ст. 117 ГК, іноземним підприємством визнається унітарне або корпоративне підприємство, що створене згідно з законодавством України та здійснює свою діяльність лише і повністю на основі власності іноземних громадян або іноземних юридичних осіб. Якщо такі особи придбають діюче підприємство (створене відповідно до права України) повністю у свою власність, то воно також буде визнаватися іноземним підприємством [18].

В законодавстві України також застосовується критерій контролю. Він використовується з метою: 1) недопущення втручання іноземних держав у внутрішні справи України, як інструмент захисту національних інтересів держави та 2) деофшоризації – запобігання можливості ухилення юридичних і фізичних осіб від оподаткування [2, с. 74].

Важливо наголосити, що критерій контролю застосовується і в податковому законодавстві України. Зокрема, це передбачено Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» від 16.01.2020 р. № 466-IX [19], яким було запроваджено поняття «контрольована іноземна компанія». Це спричинено поширенням діяльності юридичних осіб в так званих «офшорних зонах», завдяки чому державний бюджет недоотримує значні суми податків від їх діяльності [2, с. 60]. У статті 39².1.2 Податкового кодексу України [20], поняття «контролююча особа» визначається як «фізична або юридична особа – резиденти України, які є прямими або опосередкованими власниками (контролерами) контрольованої іноземної компанії». У вказаній статті встановлюються чіткі критерії визнання іноземної юридичної особи «контрольованою іноземною компанією». Для цього достатньо однієї з таких умов: 1) частка контролюючої особи (суб'єкта права України) в іноземній юридичній особі становить більше 50%; 2) частка контролюючої особи в іноземній юридичній особі становить більше 10%, але при цьому сума часток в іноземній юридичній особі декількох фізичних та/або юридичних осіб (резидентів України) становить 50% і більше; 3) здій-

снення контролюючою особою фактичного контролю над іноземною юридичною особою окремо або разом з іншими резидентами України (пов'язаними особами) [20].

З метою подальшого уточнення, у ст. 39².1.3 Податкового кодексу України закріплено поняття «частка в іноземній юридичній особі». Отож, у разі наявності у фізичної або юридичної особи такої частки, вони повинні мати хоча б одне з нижчезазначених корпоративних прав/правомочностей: 1) впливати на частку голосів у вищому органі управління іноземної юридичної особи (загальних зборах учасників, акціонерів тощо); 2) отримувати відповідну частину прибутку іноземної юридичної особи; 3) блокувати рішення про розподіл частини прибутку іноземної юридичної особи; 4) отримати відповідну частину активів іноземної юридичної особи у випадку її ліквідації або припинення [20].

З набранням чинності даними нормами податкового законодавства резиденти України (фізичні або юридичні особи), які контролюють іноземну юридичну особу, стали платниками податку на прибуток контрольованої іноземної компанії та тепер зобов'язані щорічно подавати спеціальний звіт та повідомлення про придбання або припинення участі в таких компаніях [2, с. 62].

Важливо зазначити, що критерій контролю застосовується в певних конкретних випадках, одним з яких є наявність економічних санкцій (як на рівні міжнародних міжурядових організацій – ООН, так і на рівні конкретних держав). Закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року № 1644-VII [21] передбачає застосування санкцій – спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів. Відповідно до даного закону, санкції можуть застосовуватися Україною стосовно таких суб'єктів як: 1) іноземні держави, 2) іноземні юридичні особи, юридичні особи, які перебувають під контролем іноземної юридичної особи або фізичної особи-нерезидента, 3) іноземці, особи без громадянства, 4) суб'єкти, які здійснюють терористичну діяльність. Овечкіна О. С. вважає, що на підставі норм Закону України «Про санкції» можна стверджувати, що в Україні використано новий спосіб визна-

чення контролюючих осіб – не за ознакою їх національної приналежності, а за ознакою здійснення ними протиправної, зокрема терористичної, діяльності [2, с. 60–61].

Ще одним прикладом застосування в Україні критерію контролю є положення Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» [22]. Зокрема згідно з ст. 1 даного закону «резидентами» визнаються юридичні особи та/або їх представництва, філії, які діють відповідно до законодавства України на території України за будь-якої з наступних умов: 1) російська федерація прямо або опосередковано є засновником, акціонером, учасником або бенефіціаром таких юридичних осіб; 2) російська федерація має частку у статутному (складеному) капіталі, паї, акції, участь у будь-якій формі (інше членство) у таких юридичних особах. Таким чином, критерій контролю використовується для виявлення юридичних осіб, підконтрольних російській федерації – державі, яка розпочала і веде агресивну війну проти України.

Висновки. Аналіз наукових підходів іноземних та українських вчених, арбітражної практики Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів, а також законодавства України дав змогу зробити наступні висновки. Іноземна судова та арбітражна практика свідчить, що стосовно визначення особистого закону юридичних осіб критерій контролю є найбільш оптимальним та вирішує проблеми, пов'язані з недосконалістю та складністю правового регулювання їх діяльності. Фактично у якості «контролю» можна розглядати керованість юридичної особи як іноземною (-ими) державою (-ами), так і приватними особами – суб'єктами іноземних держав. Проте ефективність критерію контролю залежить від досконалості механізмів визначення «контролю». Серед чотирьох підходів до визначення особистого закону юридичної особи саме критерій контролю, на нашу думку, відповідає викликам сучасної світової економіки та є найефективнішим, адже допомагає визначити право, яке має тісний зв'язок з даними правовідносинами та дозволяє захистити економічні інтереси держави від впливу іноземного капіталу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чорнолуцький Р. В. Проблеми правосуб'єктності осіб у колізійному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2006. 20 с.
2. Овечкіна О. С. Правове регулювання колізійних питань статусу юридичних осіб у ФРН, Великій Британії та Україні: дис. ... д-ра філософії (081 Право). Київ, 2022. 261 с.
3. Dolzer R., Kriebaum U., & Schreuer C. Principles of international investment law (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press, 2022. 560 p.
4. Muchlinski P. T. Multinational Enterprises and the Law (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press, 2021. 912 p.
5. Конвенція про розв'язання інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18.05.1965 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 21. Ст. 161.
6. Astorga R. L. The nationality of juridical persons in the ICSID convention in light of its jurisprudence. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*. 2007. Vol. 11. P. 417-472.
7. Reinisch A., Schill S. W., Malintoppi L., Schreuer C. H., & Sinclair A. (Eds.) Schreuer's Commentary on the ICSID Convention: A Commentary on the Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 2022. 2025 p.
8. Geronimo Russell Stanley Q. De Facto Control: Applying Game Theory to the Law on Corporate Nationality. *Phil. LJ*. 2016. № 90. URL: https://www.researchgate.net/publication/322113914_De_Facto_Control_Applying_Game_Theory_to_the_Law_on_Corporate_Nationality (last accessed: 12.01.2025).
9. Чубарев В. Л. Статус юридичної особи у міжнародному приватному праві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 3. С. 104-110.
10. Doralt P. Die Anerkennung ausländischer Gesellschaften. *Juristische Blätter*. 1969. № 7–8. P. 181-200.
11. Fillers A. Corporate Nationality in International Investment Law. *European Scientific Journal*. 2014. Vol. 1. P. 50-60.
12. Погорельця Н. В. Національність юридичної особи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 100-107.
13. Угода між Урядом України та Урядом Королівства Марокко про заохочення та взаємний захист інвестицій від 24.12.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 41. Ст. 296.
14. Угода про сприяння та взаємний захист інвестицій між Україною та Королівством Нідерландів від 14.07.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528_716#Text (дата звернення: 12.01.2025).
15. Угода між Урядом України та Урядом Французької Республіки про взаємне сприяння та взаємний захист інвестицій від 03.05.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250_414#Text (дата звернення: 12.01.2025).
16. Угода між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про взаємне сприяння та захист інвестицій від 24.11.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376_045#Text (дата звернення: 12.01.2025).
17. Угода між Урядом України та Урядом Королівства Швеція про сприяння та взаємний захист інвестицій 15.08.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752_706#Text (дата звернення: 12.01.2025).
18. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
19. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16.01.2020 р. № 466-IX. *Голос України*. 2020. № 84.
20. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Голос України*. 2010. № 229-230.
21. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2018.
22. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 03.03.2022 р. № 2116-IX. *Урядовий кур'єр*. 2022. № 55.